

Universitatea “Babeş-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie

Lucrare de doctorat

cu titlul

**Lucrul în sine la Immanuel Kant
și la Salomon Maimon**

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Vasile Muscă

Doctorand:

Mihai-Andrei Todoca

Universitatea Babeş-Bolyai Cluj-Napoca

Iulie 2010

Cuprins

Introducere	5
Aspecte introductive generale	6
Prezentarea lucrării	18
Partea I: Salomon Maimon	25
1.1 Argument	25
1.2 Prezentare generală	27
1.2.1 Introducere	27
1.2.2 Timp și spațiu	29
1.2.3 Timp, spațiu, sensibilitate, intelect	34
1.2.4 Concept și idee, intelect și rațiune	36
1.2.5 Determinabil și determinat. Gândirea reală	38
1.2.6 Despre eu	49
1.2.6.1 Categoria cauzalității.....	52
1.2.6.2 Ontologia	54
1.2.7 Sisteme filosofice, lucru în sine și idee	57
1.2.8 Maimon, <i>Critica rațiunii pure</i> și lucrul în sine	59
1.3. Lucru în sine și modalitate în funcție de analiza structurală a punctelor de rezistență în filosofia lui Maimon	61
1.3.1 Lucru în sine și modalitate	63
1.3.2 Două considerații posibil complementare	68
1.3.2.1 Antinomia gândirii și obiectul infinit	68
1.3.2.2 <i>Quid juris</i> și ideile intelectului	76
1.3.2.3 Concluzii	81
Partea a II-a: Lucrul în sine reflectat în interpretările generale din lucrările de specialitate	82
2.1 Introducere	82
2.2 Ernst Cassirer	83
2.3 Gerold Prauss	88

2.4 Claudio Almir Dalbosco	91
2.5 Peter Strawson	98
2.6 Wilhelm Windelband și Frederick Beiser	100
2.6.1 Wilhelm Windelband	100
2.6.2 Frederick Beiser	101
2.7 Concluzii preliminare	102
2.8 Kant și problema realității lucrului în sine	105
2.8.1 Realismul lui Gottfried Martin	106
2.8.2 Realismul direct al lui Lucy Allais	119
2.8.3 Tobias Rosefeldt și proprietățile relativizate la subiect ale lucrului în sine	128
2.9 Legătură de singularizare între obiect în sine și obiect fenomenal – cauzalitate sau interdependență? O problemă a realismului intern	139
2.9.1 Parte generală	139
2.9.2 Perspective	148
Partea a III-a: Mecanismul general pentru construirea unei interpretări asupra lucrului în sine la Kant	153
3.1 Construirea unui cadru de relaționare specific, cu privire la condițiile generale de oferire a unei interpretări date lucrului în sine	153
3.1.1 Tipul cadrului unificator	159
3.1.2 Construcția cadrului unificator	159
3.1.3 Paradigma cautată	159
3.2 Intelectul	167
3.2.1 Perspective preliminare	185
3.2.2 Procedul concret	186
3.2.3 Hermann Cohen	186
3.2.4 Robert Hanna	198
3.3 Rațiunea	204
3.4 Schița unei interpretări proprii concrete dată lucrului în sine, în conformitate cu structura metodologică propusă până acum; Lucrul în sine ca funcție	209
3.5 Riscuri și deficiențe ale acestei interpretări	215
Bibliografie	217

Rezumat

Lucrarea își propune ca obiectiv principal să analizeze principalele direcții de interpretare a problemei lucrului în sine; în mod secundar, intenționez să propun spre cercetare unele ipoteze pe care le voi formula în urma unei prezentări a pozițiilor relevante ale unor autori consacrați ai acestui domeniu.

În ce privește metoda pe care o voi utiliza în vederea atingerii obiectivelor propuse, voi recurge – după cum am indicat deja - la prezentarea principalelor poziții din domeniu, urmărind să arăt pe cât se poate de fidel traseul argumentării în fiecare dintre cazurile abordate. Voi încerca totodată să susțin afirmațiile prezentate printr-o baza textuală cât mai solidă și mai adecvată. La sfârșitul fiecărui capitol, în urma unei comparații a ideilor prezentate, voi formula concluziile la care am ajuns, împreună cu sugestiile care mi se par adecvate și relevante pentru o viitoare cercetare în această privință.

Lucrarea prezentă este alcătuită din trei părți, fiecare conținând și concluziile aferente.

Prima parte este dedicată unui filosof puțin cunoscut, anume Salomon Maimon. Motivele pentru care am hotărât să introduc acest autor în prezenta lucrare sunt următoarele:

Maimon, un filosof evreu, născut pe teritoriu lituanian, a trăit în Polonia și a migrat spre Berlin, unde a furnizat o critică foarte puternică la adresa filosofiei kantiene. Ingeniozitatea sa filosofică l-a determinat pe Fichte să îl considere drept unul din filosofi cu un impact enorm asupra gândirii generațiilor viitoare:

“Gegen *Maimons* Talent ist meine Achtung grenzenlos; ich glaube fest, *und bin erbötig es zu erweisen*, daß durch ihn sogar die ganze Kantische Philosophie, so wie sie durchgängig, und auch von Ihnen verstanden worden ist, von Grund auf umgestoßen ist. Das alles hat er getan, ohne daß es jemand merkt, und indes man von

seiner Höhe auf ihn herabsieht. Ich denke, die künftigen Jahrhunderte werden unserer bitterlich spotten.”¹

De asemenea, el este un autor foarte puțin cunoscut culturii române, acest fapt reprezentând un motiv puternic pentru preluarea sa în prezenta lucrare.

Maimon este în același timp un filosof extrem de complicat; dificultățile în lectura operei sale nu se datorează doar precarității cunoștințelor sale de limba germană, ci și stilului său de a scrie, ceea ce complică cu atât mai mult orice expunere a gândirii sale.

Tocmai de aceea voi încerca, în prima parte dedicată lui, să prezint ideile sale în mod expozitiv, comparându-le cu cele kantiene. Maimon abordează toate chestiunile importante ale *Criticii rațiunii pure*, dar o face într-un mod original, prin care reușește – în multe cazuri – o sinteză excelentă cu filosofia prekantiană. El este un monist convins, ceea ce îl determină, în ciuda imensului respect pentru Kant, să respingă structura și funcționarea prezentate de către Kant a capacităților noastre de cunoaștere. Prin urmare, în viziunea sa, dualismul kantian nu face față monismului său puternic.

În această ordine de idei, Maimon preia dificultățile de conținut legate de lucrul în sine kantian și le transferă asupra problemei compatibilității dintre intuiții și concepte. El crede că filosofia ar progresa enorm dacă această problemă generată de heterogenitatea intuițiilor și a conceptelor ar putea fi rezolvată. El nu găsește ca fiind satisfăcătoare soluția schematismului kantian; în schimb, el (re-)introduce ideea unui intelect infinit, pentru care ceea ce gândește este coextensiv cu ceea ce există, și pentru care problema *Quid juris* nici nu se mai ridică, deoarece acest intelect infinit cunoaște în totalitate întregul spectru al fenomenelor, din moment ce ele sunt *gândite* de el. Problema nu prezintă stringență decât pentru subiectul uman, dotat cu un intelect finit, care însă nu se diferențiază *ontologic* de cel infinit, ci numai *gradual*. Tocmai de aceea, nouă ne revine sarcina de a transforma orice dat intuitiv în concept, ceea ce reprezintă o sarcină care se va împlini în infinit. Această totalitate completă a translatării conceptuale a datului sensibil reprezintă pentru Maimon lucrul în sine, desigur că într-o accepțiune proprie. Viziunea kantiană asupra lucrului în sine este respinsă, deoarece, monist fiind, nu vede utilitatea postulării unui substrat ontologic complet independent și total separat de noi. Pentru el, fenomenele nu sunt

¹ Fichte, Johann Gottlieb, *Gesamtausgabe* der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, hg. Von Reinhard Lauth und Hans Jacob, Stuttgart-Bad Cannstadt 1962, III. 2, 282.

fundamentate decât tot de către fenomene. Eu voi încerca să arăt că, acceptând teoria maimoniană, problema *Quid juris* este rezolvabilă în genere și că ea prezintă exact structura a ceea ce Maimon desemnează drept o *idee a intelectului*.

Un alt aspect important al gândirii lui Maimon este legat de ceea ce numește el *Principiul determinabilității*, care ar trebui să stea la baza unei noi structuri a logicii. Conform acestuia, elementele esențiale dintr-o judecată – subiectul și predicatul – se combină în funcție de un cu totul alt factor decât în logica kantiană – anume în funcție de *gândirea reală* (pe care voi încerca să o prezint cât mai adecvat). Dar și această ‘gândire reală’ are particularitățile ei: Maimon pare să ne spună că orice subiect nu poate avea decât un singur predicat *real*, și orice predicat nu poate reveni în mod *real* decât unui singur subiect. Dacă ar fi să dăm crezare acestei viziuni, ajungem curând la concluzia – spinozistă într-un fel – că în mod *real* nu poate exista decât un singur obiect, pe care noi îl vedem, datorită discursivității și limitării noastre, sub forma unei multitudini de obiecte.

Per ansamblu consider că problema lucrului în sine și cea a modalității la Maimon sunt metabolizate în probleme specifice proiectului maimonian, care au o terminologie și un topos specifice, dar care își păstrează structura aporetică. Ambele chestiuni însă își pierd drastic din prezență și importanță, însă în moduri diferite: dacă lucrul în sine este eliminabil ca atare, chestiunea modalității își pierde pur și simplu relevanța, ea încetează să mai *conteze* în lumina dezvoltărilor ideatice ale lui Maimon și a celor derivate pe baza gândirii sale de către exegeți.

Lucrul în sine este pentru Maimon acel obiect în totalitate gândit, care este plasat la capătul fără sfârșit al drumului cunoașterii noastre. El nu este un obiect existând *realiter* în afara lumii noastre fenomenale, ci este un obiectiv pretins de către rațiune. Accepțiunea pe care Maimon o atribuie lui Kant în privința metafizicii cere, prin urmare, reformularea acesteia din urmă.

Astfel, metafizica nu este “știința a ceva de dincolo de fenomen, ci doar a limitelor (ideilor) fenomenelor însele, sau a ultimelor membre a șirurilor lor” (VTP 251). Noi nu putem decât să ne apropiem de ideile acestor fenomene, cunoașterea noastră aspirând în continuu la gândirea lor în mod complet, rămânând însă etern incompletă.

A doua parte a lucrării se concentrează pe interpretările date lucrului în sine la Kant de către literatura de specialitate. Voi încerca să arăt că, urmând principalele tendințe interpretative în domeniu, ajungem oarecum într-un impas exegetic, prin care, pentru a

soluționa în mod substanțial problema, suntem trimiși în mod organic și într-o intercondiționare reciprocă iarăși și iarăși spre punctele nodale ale filosofiei critice, cum ar fi idealismul transcendentă kantian, obiectul transcendentă și cea de-a treia antinomie a *Criticii rațiunii pure*.

Tocmai de aceea eu voi favoriza, în lucrarea prezentă, o interpretare realistă a lucrului în sine la Kant. Voi încerca să susțin tezele realiste cu ajutorul unor autori clasici precum Gottfried Martin și a unora foarte recentți, cum ar fi Lucy Allais și Tobias Rosefeldt.

Pentru Martin, lucrul în sine la Kant se referă la accețiunea ontologică cea mai largă a ființei, așa cum a fost ea înțeleasă în filosofia prekantiană. Pentru el există atât lucrul în sine, cât și Dumnezeu și inteligențele finite.

Allais reliefează puternic rolul de interfață între lucrul în sine și subiectul gânditor pe care îl joacă sfera fenomenelor. Aceasta este purtătoarea unei mari varietăți de proprietăți accesibile nouă prin percepție, care însă nu sunt fundamentate ca atare în lucrul în sine, ci survin doar în cadrul interacțiunii dintre acesta și subiectul cunoscător. Ea își expune teoria pe baza calităților secundare.

Al treilea autor menționat în acest context este Tobias Rosefeldt. El continuă linia inițiată de Allais, și transformă calitățile secundare tratate de către aceasta în *dispoziții* ale lucrurilor în sine de a ne apărea într-un anumit mod – cu alte cuvinte, el raportează mult mai strâns proprietățile fenomenale la sursa lor de care sunt legate prin celebrul proces de *afecțiune* a sensibilității menționat de Kant. Aceste dispoziții nu sunt simple proprietăți ca atare ale lucrurilor în sine, ci putem spune, în legătură cu ele, că un lucru în sine are proprietatea *de a avea proprietatea de a ne apărea într-un anumit fel*, în funcție de structura noastră cognitivă. Așadar, pentru Rosefeldt este esențial procesul de relativizare la subiect a acestor proprietăți provenite de la obiectele independente de sfera noastră fenomenală, care proprietăți ne apar intramental sub forma calităților primare și secundare ale obiectelor.

Toate aceste rezultate reprezintă un real câștig în analizarea acestei problematice complexe la Kant. Eu consider însă că putem merge chiar mai departe decât acești autori, urmând însă firul călăuzitor dezvoltat de ei. Argumentarea mea va fi, în esență, următoarea: dacă noi, ca subiecți cognitivi, dotați cu niște structuri cognitive apriorice de un anumit tip, ne aflăm în imposibilitatea de a *cunoaște* lucrul în sine, îl putem în schimb gândi într-o măsură mai mare dacă reușim să găsim un *criteriu* pe baza căruia să singularizăm lucrurile în sine de la un moment dat.

Problema poate fi reformulată în următorul mod: atunci când avem în fața noastră un trandafir, căruia îi atribuim roșeața și parfumul, cum putem noi oare ști că imaginile noastre fenomenale corespund unui *singur* lucru în sine și nu *mai multor* lucruri în sine? Poate ceea ce vedem este doar un fragment trunchiat dintr-un lucru în sine mai mare, sau o colecție de mai multe lucruri în sine, deși noi percepem aceste input-uri informaționale drept alcătuind *un singur* obiect. Nu putem ști nici măcar dacă, pentru Kant, există *un singur* lucru în sine sau mai multe de acest fel². Rezultă că avem nevoie de un *criteriu de a singulariza* obiectul extramental de altele asemenea lui și de a-l cupla cu corespondentul său fenomenal în mod univoc, astfel încât cele două aspecte să fie *coextensive* (pentru a fi siguri că trandafirului *unitar* pe care îl vedem înaintea noastră îi corespunde un obiect extramental de asemenea *unitar*).

Soluția pe care o voi propune spre dezbatere este următoarea: dacă nu putem cunoaște obiectele extramentale, ne rămâne la dispoziție o altă cale – aceea de a *crea* noi înșine lucruri în sine, despre care să știm cu certitudine că sunt *finite și complete*, și că ele sunt *coextensive* cu pandantul lor fenomenal. Dacă reușim să creăm lucruri în sine, atunci progresăm în problema ordonării sferei lucrurilor în sine, prin *intervenția noastră ordonatoare directă* asupra lor.

Ceea ce înseamnă că acțiunea, în ultimă instanță, va premerge cunoașterii, și că componenta practică a filosofiei kantiene trebuie accentuată și mai mult. De asemenea înseamnă că, la nivel practic concret, nouă oamenilor, ca subiecți capabili de cunoaștere și de acțiune, ne revine o responsabilitate morală sporită, care nu se limitează doar la nivelul fenomenal, ci care are consecințe directe asupra a tot ceea ce poate exista ca substrat inteligibil al fenomenelor.

Această argumentare am dezvoltat-o în ultimele două subcapitole ale celei de-a doua părți, împreună cu o rezumare pe cât posibil succintă a acestor teze realiste pe care le susțin.

Mai rămâne doar partea a treia a lucrării. În cadrul acesteia voi încerca – în mod concret – să urmez indemnul kantian de a *gândi* lucrul în sine. Voi face aceasta pornind de la baze ideatice și textuale strict kantiene.

Argumentarea mea urmează convingerea că – poate – nu este suficient să furnizăm interpretări concrete asupra lucrului în sine, ci să reflectăm (în mod kantian) și asupra

² Aceasta dificultate a fost denumită de către James van Cleve drept problema izomorfismului (Van Cleve, James: *Problems from Kant*, Oxford Univ. Press, 1999, pg 155-162).

condițiilor de posibilitate în genere de a livra o astfel de interpretare. Prin urmare, obiectivul meu în această parte se va concentra pe ideea unei *metainterpretări* asupra lucrului în sine la Kant. Cu alte cuvinte, mă voi apleca asupra întrebării: *în ce măsură este posibil, și cum anume este posibil, să construim o interpretare asupra lucrului în sine?* Ce înseamnă să furnizezi o astfel de interpretare?

Așa cum spune Martin (citat în textul lucrării), trebuie să trecem, împreună cu Kant, dincolo de limitele impuse de către el însuși.

În această întreprindere ideatică voi porni de la semnificația revoluției copernicane pe care a avut-o în vedere Kant la scrierea *Criticii rațiunii pure*. Conform acesteia, ar trebui să încercăm să considerăm că nu noi ne orientăm în funcție de obiectele cunoașterii, ci că acestea se orientează în funcție de particularitățile structurilor noastre cognitive apriorice. Adăugând la această premisă fundamentală și distincția esențială pentru idealismul transcendențial kantian, aceea dintre lucru în sine și fenomen, ne vedem confrunțați cu următoarea problemă: cum putem explica în mod consistent *interacțiunea dintre lucru în sine și fenomen?*

Am avea la îndemână două căi: putem încerca să explicăm această interacțiune prin cunoaștere – dar nu ajungem prea departe, deoarece lucrul în sine nu este accesibil acesteia.

Ne rămâne numai a doua cale – anume prin gândire. Putem *gândi* această interacțiune dintre lucru în sine și fenomen. Dar ce înseamnă pentru Kant a gândi? Conform textelor adecvate, acțiunea de a gândi reprezintă o *formă de unificare* a unui divers sau a unui multiplu, iar această unificare se realizează, pentru Kant, prin intermediul judecății.

Prin urmare, voi încerca să reformulez chestiunea interpretării interacțiunii dintre lucru în sine și fenomen în funcție de structura kantiană a unei judecăți, ca expresie (și vehicul) a gândirii.

Din acest moment ni se deschid mai multe drumuri, a căror posibilitate se bazează pe cele douăsprezece tipuri de judecăți, așa cum le-a descris Kant. Înseamnă că putem interpreta interacțiunea lucru în sine – fenomen în douăsprezece moduri.

Tocmai în aceasta constă – cred eu – o metainterpretare asupra lucrului în sine. Dacă structura oricărei interpretări urmează structura unei judecăți, atunci ne stau la dispoziție douăsprezece – și numai douăsprezece – moduri pure de a spune *cele mai generale lucruri despre orice interpretare în genere* oferită lucrului în sine la Kant.

Desigur că această structură metainterpretativă nu poate fi respectată întru totul de către interpretările concrete; tocmai de aceea voi încerca să atribui fiecărei forme de judecată – folosind ca procedeu argumentativ analogia – în mod exemplificator câte o interpretare mai mult sau mai puțin clasică asupra lucrului în sine (Cassirer, Cohen, Hanna).

Nu am nicidecum pretenția că aceste atribuiri concrete sunt cele corecte și definitive. Sper doar că *modul de a aborda problema* să prezinte un interes pentru cititori. Interpretările concrete pot fi elaborate ulterior în detaliu.

În final, voi încerca să ofer eu însumi o interpretare asupra lucrului în sine bazată pe această structură metainterpretativă, care va avea drept fundament caracteristicile judecății disjunctive și a pandantului său categorial, anume comunitatea. Prin urmare, voi înțelege lucrul în sine drept o *funcție* care înglobează în mod organic toate opțiunile interpretative de la un moment dat, fiind o expresie fidelă a epocii, a *Zeitgeist-ului*. Și în acest caz, utilizarea (*der Gebrauch / the use* – pentru a vorbi împreună cu Kant și cu Putnam) este decisivă în legătură cu opțiunile teoretico-interpretative. Prin acest exemplu de interpretare nu urmăresc o congruență stringentă cu concluziile celei de-a doua părți, deoarece consider această interpretare mai degrabă drept un exercițiu ce ar putea prezenta o putere de explicare sporită în chestiunea de față (*inference to the best explanation*).

La finalul acestei părți mă voi apleca și asupra riscurilor acestui procedeu metainterpretativ, nesfiindu-mă de a scoate în evidență punctele sale slabe. Totuși sunt de parere că, printr-o abordare ulterioară mai elaborată, acest procedeu s-ar putea dovedi util în modul de a interpreta lucrul în sine la Kant.

Cuvinte-cheie:

Immanuel Kant, Salomon Maimon, principiul determinabilității, idee a intelectului, monism, intelect infinit, antinomia gândirii, lucru în sine, categorie, realism, Gottfried Martin, Lucy Allais, Tobias Rosefeldt, calități secundare, teoria percepției directe, proprietăți relativizate la subiect, Hilary Putnam, forme ale judecății, judecată disjunctivă, lucrul în sine ca funcție.